

Para sabermos algo máis...

Fernando R. Lavandeira Suárez

Iván García García

Grupo de Traballo de Animación Sociocultural e Xestión Cultural do Ceesg

Coordinadores do monográfico

A continuación relaciónanse unha serie de recursos, entre moitos posibles, que desde diferentes perspectivas e realidades xeográficas poden contribuír a un maior coñecemento e reflexión sobre a acción cultural no territorio (e a súa xestión), con especial protagonismo, explícito ou implícito, da dimensión socioeducativa, na que a educación (que vai moito máis alá do sistema educativo formal), a participación e a comunidade -entre outras- son elementos substanciais e imprescindibles.

Ofrécense referentes para a reflexión xeral, a consideración da realidade galega e tamén as visións que nos chegan desde outras realidades xeográficas, nomeadamente latinoamericanas (só aparentemente tan distintas á nosa), que fariamos ben en observar con atención.

Varias destas referencias inxírense no denominado desenvolvemento cultural comunitario -e na xestión cultural comunitaria- que, en moitas visións vincúlase exclusivamente coas manifestacións artísticas a pesar de que a súa proxección, igual que a cultura en si, transcende amplamente aquelas. Non poucas veces o que se pretende facer pasar por xestión da cultura comunitaria é a simple oferta de proxectos/eventos alleos (do artista, do técnico ou do político) no que a comunidade simplemente consome o que lle serven -ás veces incluso con celebrada aparencia de participación- en vez de protagonizar e participar activamente no proceso, porque son as aprendizaxes que se dan no proceso, e non o produto, o que realmente xera cidadanía (tamén cultural) no territorio.

- POSE, H.
  - (2006). *La Cultura en las ciudades: un quehacer cívico-social*. Graó.
  - (2015). *Una acción cultural local necesariamente con la sociocultura*. Revue ATPS, 31-42.

Descargable en: <https://edition.uqam.ca/atps/article/view/556>

REVISTAGALEGA
DE EDUCACIÓN
PUBLICACIÓN DE NOVA ESCOLA GALEGA

ISSN: 1132-8932
Páx. 36-39

No escritor e profesor Pose Porto conflúen a experiencia do activista cultural (exercida desde a primeira mocidade), do profesional da acción cultural pública local (foi técnico de cultura municipal durante máis dunha década) e a do investigador e profesor universitario (é docente na facultade de Ciencias da Educación na Universidade da Coruña). Coñecedor de primeira man, polo tanto, das realidades que afectan á acción cultural local en Galicia, sobre todo de carácter público. Ten reflexionado atinadamente sobre a necesaria dimensión socioeducativa da acción cultural no territorio, a ausencia dunha política cultural municipal digna de tal nome e sobre os perigos que o “agornamento” economicista e xerencial, tan queridos para as industrias culturais e o mercado (tamén político), mesmo aqueles disimulados en discursos supostamente “sociais” e “participativos”, supoñen para un real desenvolvemento cívico-social da cidadanía.

• POSE, H. E P. RÚA, M. (coords.) (2007). *Caderno Temático 4: Políticas Culturais e creación artística a nivel local*. Deputación da Coruña.

Este caderno trata de achegar discurso, directrices e prácticas arredor do fomento da creatividade na poboación, o apoio aos creadores/as locais e poñer de manifesto a importancia da calidade estética e funcional das intervencións arquitectónicas e plásticas no espazo público.

• MONCLÚS, C.

– (2011). *Animación sociocultural, un enfoque absolutamente necesario en la intervención cultural*.

Descargable en: <http://quadernsanimacio.net/ANTERIORES/trece/pdf/cultural.pdf>

– (2020). *Cultura, animación y gestión cultural*. Animacionet.

Descargable en: https://www.academia.edu/44494790/Moncl%C3%BAs_C_2020_Cultura_animaci%C3%B3n_y_gesti%C3%B3n_cultural

Unha aproximación á animación e xestión cultural a partir da experiencia e posicionamentos teóricos dun formador de animadores

culturais e educadores sociais, articulista e conferenciante de longa traxectoria, activista sociocultural e docente de ciclos formativos e universidade en Valencia. A partir da necesaria delimitación conceptual e relacións entre ámbitos, axentes, etc, céntrase nas intervencións no territorio, sobre todo local, con especial atención aos recursos patrimoniais, e á súa formulación museística, á lectura pública, ás artes, ao teatro, etc, para continuar con diversas aproximacións á metodoloxía do deseño, xestión e avaliación de proxectos. De forma máis específica Monclús trata no breve artigo indicado do enfoque sociocultural como imprescindible na intervención cultural, centrando con sólidos argumentos a dimensión socioeducativa na xestión desa intervención.

• GARCÍA QUIROGA, F. (coord.) (2020). *Pensar y hacer en el medio rural. Prácticas culturales en contexto*. Ministerio de Cultura.

Descargable en: <https://culturayciudadania.culturaydeporte.gob.es/dam/jcr:c60db21-3e5f-458b-8e2c-a4deb753f3a4/pensar-hacer-compressed.pdf>

Obra colectiva a cargo de quince autores que enfrontan a acción cultural no ámbito rural e, polo tanto, cunha pegada territorial significativa, composta por reflexións, perspectivas, recursos, e, sobre todo, intencións de reivindicar a pervivencia e dinamización do medio rural e da súa cultura, o diálogo comunitario, a transición ecolóxica e a necesidade da innovación e a participación social como vía de desenvolvemento no marco das políticas territoriais e demográficas e de construción de cidadanía.

• VV.AA. (2019). *Queremos sonreír. Activar la cultura local*. Nediciones.

Obra tamén coral, de entidades e axentes de referencia na acción cultural e do pensar sobre o territorio, produto dun proceso de reflexión promovido por Tránsit Projectes, ITD y CEPS Projectes Sociais. Iníciase, como acontece coa obra anteriormente referenciada, a partir do encontro *Cultura e cidadanía*, que promove o Ministerio de Cultura (en concre-

to, o de 2015). Con distintas perspectivas e referentes, cadran no imprescindible valor da participación, da cidadanía e do comunitario. Especial mención merece o capítulo “Queremos aprender. Cultura=educación. La ecuación pendiente”, asinado polo colectivo *Pedagogías Invisibles*. Unha obra incitante e excitante no fondo pero tamén na forma polo seu coidado e atractivo deseño.

• CARIDE, J. A. (2005). *La Animación Sociocultural y el Desarrollo Comunitario como educación social*. Revista de Educación. Núm. 336, pp. 73-88

Descargable en: <http://www.educacionyfp.gob.es/revista-de-educacion/numeros-revista-educacion/numeros-antteriores/2005/re336/re336-05.html>

O artigo presenta a cultura como un medio para analizar o lugar que cada un ocupa na sociedade e resalta o sentimento de pertenza a unha comunidade de referencia dentro dun marco democrático e dialogado. Desde a Animación Sociocultural e o Desenvolvemento Comunitario, e no marco que constitúe a Educación Social, inténtase atender as necesidades da comunidade para así transformar a realidade. A animación concíbese como un medio para potenciar o desenvolvemento das comunidades e aposta pola democracia cultural.

• GARCÍA, I. (2020). *La cultura, su acción y su gestión, desde la educación social*. Revista de Educación Social. Núm. 31, pp. 11-27

Descargable en: <https://eduso.net/res/revista/31/el-tema-revisiones/la-cultura-su-accion-y-su-gestion-desde-la-educacion-social>

Realízase un achegamento ao estado actual e ás posibilidades de futuro dun ámbito clásico da Educación Social: a animación sociocultural e a xestión cultural, que no exercicio profesional enténdese con intención socioeducativa, contido cultural e perspectiva social. Reflexionar desde este enfoque -o da acción e xestión do cultural desde a educación social- resulta interesante e necesario para seguir fortalecendo este discurso, para dar saída a interrogantes varios sobre políticas culturais, compartindo posicionamentos e

experiencias, e para facer un profundo exercicio de autocrítica sobre a actividade, o desempeño profesional da mesma e a formación dos/as educadores/as sociais como profesionais da acción e xestión cultural.

- CASTRO, M. E RODRIGO, J. (2018). *Gestión comunitaria de la cultura en Barcelona. Valores, retos y propuestas*. Institut de Cultura de Barcelona, La Hidra cooperativa.

Descargable en: https://bherria.eus/wp-content/uploads/2019/01/gestio_comunitaria_cast_web-1.pdf

Nunha realidade urbana tan dinámica como a barcelonesa, medra a petición de recoñecemento institucional no facer e coexistir cultura desde unha perspectiva comprometida das entidades que conforman a comunidade. Estas entidades cidadás practican e reivindicar unha forma de facer cultura que vai máis alá do "consumo", participando de forma activa na gobernanza de espazos e procesos culturais desde fundamentos netamente democráticos, demostrando que a xestión cultural comunitaria é unha alternativa crible e pertinente fronte á administración (neste caso o concello de Barcelona) e ás industrias culturais, a pesar dos atrancos e falta de interese no seu recoñecemento e crecemento. Esta obra céntrase na reflexión sobre estas experiencias e entidades cidadás,

a visibilización e posta en valor do seu compromiso e calidade práctica, amosando as novas formas de xestión comunitaria e a súa potencialidade, no marco dun espazo relacional honesto e proactivo, entre administración, institucións e colectivos.

- MAC GREGOR, J. A. (Coord.) (2016). *Proyectos culturales: sus configuraciones y desafíos para el cambio social*. Secretaría de Cultura de México.

José Antonio Mac Gregor é un dos referentes fundamentais da xestión cultural en xeral e, esencialmente, da xestión cultural comunitaria. Antropólogo especializado en desenvolvemento rural, desde axiña se ocupa da cultura e da acción cultural como ferramenta e proceso de cambio (identidades, promoción cultural comunitaria, profesionalización da xestión cultural, políticas culturais...). Reputado conferenciante, docente universitario en tres continentes, responsable de proxectos culturais con recoñecemento internacional, traballador público na administración cultural e responsable político de proxectos e programas de formación. Na obra referenciada, á parte da súa contribución específica (*El proyecto cultural como praxis comunitaria: la red de colectivos de Taumalipas*), reúne algúns dos actores e profesionais culturais máis reputados de México para tratar da dimensión metodolóxica e da fundamentación teórica dos proxectos culturais, así como algunhas das experiencias culturais con dimensión social máis salientables daquel país.

- GUERRA VEAS, R.
  - (2017). *Elaborando un proyecto cultural. Guía para la formulación de proyectos culturales y comunitarios*. Escuela de Gestores y Animadores Culturales. 3ª ed.
  - (2017). *Del yo al nosotros. Aportes para pensar la gestión cultural comunitaria*. Escuela de Gestores y Animadores Culturales.

- GUERRA VEAS, R. (ed.)
  - (2016). *Gestión y autogestión en la cultura y otros escritos*. Escuela de Gestores y Animadores Culturales.

- (2020). *Pensar lo comunitario. Comunidades, culturas y participación*. Escuela de Gestores y Animadores Culturales.

Chile, de recente actualidade polo transcendental cambio político no que está inmerso, ven ser outro dos países latinoamericanos de referencia en canto á reflexión e desenvolvemento de prácticas culturais con dimensión social e comunitaria, nas que o socioeducativo adquire relevancia substantiva. E entre as diversas propostas e axentes deste país, pola súa calidade de acción e reflexión, cómpre achegarse á figura do xestor cultural, conferenciante, articulista e formador, Roberto Guerra Veas e á escola que dirixe, a EGAC, co-participe en numerosas propostas formativas non formais e de posgraoo por toda Latinoamérica. Nas obras referenciadas o autor elabora ou recolle textos diversos sobre a actualidade da acción cultural e súa xestión en Chile, a metodoloxía da elaboración e implementación de proxectos culturais comunitarios, as motivacións e dimensión -tamén os desafíos e impedimentos- que informan o labor cultural nos territorios, e a análise crítica dos procesos e aprendizaxes que comunidades, grupos e actores experimentan no seu traballo cultural. Sostén Roberto Guerra que un dos males da animación e xestión cultural comunitaria en Chile -como tamén, apuntamos nós, en Galicia- é a falta de reflexión escrita, de consignar experiencias, de construír coñecemento. Contribuír a paliar ese atranco é tamén unha das razóns que contribuíron a elaborar as obras mencionadas.

- TURINO, C. (2018). *Cultura viva comunitaria: la política del bien común*. Dossier, Número 2 / Octubre-Diciembre 2017. CCK, nº 2.

Descargable en: <http://kreantaeditorial.org/wp-content/uploads/2020/03/CCK-Revista.-N%C3%BAm.-2-enero-marzo-2018.-Fundaci%C3%B3n-Kreanta.pdf>

No dossier que a revista CCK, da Fundación Kreanta, dedica ao

proxecto *cultura comunitaria* destaca o artigo de Celio Turino, escritor, historiador e xestor cultural con máis de trinta anos de experiencia, sobre os *Pontos de Cultura*. Esta iniciativa, nacida en Brasil no 2004, cando o autor era Secretario de Cidadanía Cultural no Ministerio de Cultura, chegou a estenderse por toda a xeografía brasileira con máis de 3000 enclaves e 8 millóns de persoas implicadas, ben que na actualidade se atopa en pleno proceso de asfixia económica polo goberno de Bolsonaro. A experiencia, con variacións e particularidades nacionais, está presente en case todos os países de América Latina. Dirá Turino que Punto de Cultura vén ser un concepto de política pública, organizacións culturais onde as persoas actúan como receptores e emisores da cultura. Non se trata dun recurso cultural nin dun servizo da Administración para paliar a falta de bens e servizos, senón que se basea na capacidade de actuación de persoas e grupos nos barrios. “Punto de Cultura é a cultura en proceso, en avance, desenvolvida con autonomía e protagonismo social..., un punto de apoio para romper a fragmentación da vida contemporánea, construír unha identidade colectiva na diversidade e na interconexión entre os diferentes modos culturais”.

• LÓPEZ BORBÓN, L. (2021). *Gestión cultural y arquitecturas de la participación en tiempos de crisis*. Estesis 10, pp. 60–69.

Descargable en: <https://revistaestesis.edu.co/index.php/revista/article/view/110/145>

Especialista en políticas culturais locais e construción de cidadanía, xestora cultural e investigadora con vinte e cinco anos de experiencia, obtivo no 2015 o Premio Internacional *Ramón Roca Bompante de Estudos de Gestión Cultural*, co traballo “*La gestión cultural como construcción de ciudadanía*”. Colombiana residente en México, é ensaísta, articulista e formadora en xestión cultural e políticas culturais, e foi a responsable da posta en marcha da *Red de Fábricas de Artes y Oficios* (Faros) da Cidade de México. O arti-

go que referenciamos proponnos unha reflexión sobre a xestión do cultural (a autora escapa dos termos “xestión cultural” ou “xestión da cultura”) a partir da realidade pandémica que vivimos, no entendido de que esta non é tanto a xestión de recursos para eventos, o recoñecemento de determinadas dinámicas expresivas, nin a xeración de programación para levar a cultura a outros/as, senón máis ben a construción conxunta de “espazos para a convivencia, para lograr a fraternidade posible para mirarnos en igual diferenza (a igualdade sine qua non)”, sendo así que acada toda a súa significación a construción de cidadanía desde o cultural.

OUTROS RECURSOS QUE SE RECOÑECEN NO TRABALLO CULTURAL DE BASE COMUNITARIA E NA ACCIÓN SOCIOCULTURAL:

- **Cultura Comunitaria**

<https://culturacomunitaria.es/wiki/Inicio>

Plataforma creada para compartir o coñecemento nas intervencións de base comunitaria, con vocación de divulgar, inspirar e servir de conexión entre os distintos axentes e entidades. Creada colectivamente, permite acceder a iniciativas, documentos e actividades.

- **Harinera ZGZ**

<https://harinerazgz.wordpress.com/>

Proxecto conformado de forma colectiva na cidade de Zaragoza, permanentemente aberto á incorporación de persoas interesadas, que ten o interese de amosarse replicable e comprometida con facilitar esa replicabilidade (para o que facilita toda a documentación que lle é propia).

- **Ibercultura viva**

<https://iberculturaviva.org>

Espazo institucional da SEGIB (Secretaría General Iberoamericana, organismo internacional que inclúe 22 países de América e Europa) para fomentar o diálogo e a cooperación entre os estados de Iberoamérica na promoción e fortalecemento das políticas culturais de base comunitaria, recoñecendo o valor dos procesos

de construción de cidadanía e de participación social. As accións que desenvolve están destinadas a colectivos, organizacións, redes, persoas (dos ámbitos público ou privado) e á sociedade civil en xeral (con especial consideración dos pobos orixinais e comunidades afrodescendentes) dedicadas ao traballo, á investigación e á comunicación de experiencias e procesos culturais de base comunitaria.

- **La Red de Espacios y Agentes de Cultura Comunitaria**

<https://reacc.org/>

Xurdida en plena pandemia, o seu concepto de cultura comunitaria límitase a calquera práctica artística que involucre axentes e comunidades en procesos creativos de carácter colaborativo e defínese como “unha asemblea aberta de diálogo e apoio entre profesionais das artes e a cultura comunitaria”. Reúne máis de 200 entidades, profesionais, artistas, colectivos, proxectos, etc.

- **Red Iberoamericana de Animación Sociocultural (RIA)**

<https://www.rianimacion.org/>

Con presenza en practicamente todos os países de Iberoamérica, a RIA vén ser a rede máis ampla e representativa de persoas interesadas, profesionais, investigadores/as e institucións tanto públicas como privadas (desde centros de formación ata universidades, pasando por colectivos profesionais, administracións, etc), que entenden a animación sociocultural nos seus distintos ámbitos e modalidades (educación no tempo libre e recreación, promoción e dinamización cultural, desenvolvemento comunitario, educación popular, cultura popular...) como un valioso e imprescindíbel instrumento para o exercicio da cidadanía activa e o desenvolvemento social. ■